

Kremlə görə başı kəsilən şamaxılı

Və ya sirr saxlamayan tarix knyaz Dmitrinin qürurunu necə alçaltdı?

Çox təəssüf ki, bu gün də çoxları elə bilir ki, möhtəşəm sənət əsəri olan Kreml İtaliyadan gətirilmiş Aleksey Kremniy adlı rus əsilli memarın layihəsi əsasında tikilib. Xoşbəxtlikdən, tarix nəyisə itmir. Onu məhv etmək istəsələr də, bir gün zaman özü üzə çıxardır. Möhtəşəm sənət əsəri olan Kremlin memarının azərbaycanlı olduğunu sübut edəcək dəyərli mənbələr var.

Bu, Əliş Kərəmli və ya Şamaxılı Alisdır (tam adı Əliş bəy Sübhan oğlu Kərəmli-Şirvani). Bu haqda Ərəb şərqində İngiltərə xüsusi xidmət idarəsinin məşhur kəşfiyyatçısı, "Səhra pələngi" ayaması ilə tanınan Henri Lourensin "Görünməyən sərətlər" əsərində, alman riyaziyyatçısı Eylerin Kremlin inşası tarixinə dair təəssüratlarında - "Triqonometriya haqqında fikirlər" kitabında və S.Borodinin "Dmitri Donskoy" tarixi romanında geniş məlumat verilib.

1366-cı il. Knyaz Dmitri İvanoviç (Böyük Knyaz) Moskvanı qorumaq üçün əzəmətli qala tikdirmək fikrinə düşür. Amma bu işi avropalı memarlara etibar etmir. Çünki onlar həm qalanın sirrini düşməne sata bilərdilər. Knyaz arzusunu çin etmək üçün Şirvanşahlar dövlətinin Moskva knyazlığında səfiri

Qafur bəyi çağırır və fikrini ona bildirir. Səfir də nəinki Azərbaycanda, hətta bütün Yaxın Şərqdə, Qafqazda tanınan memar Əliş Sübhan oğlu Kərəmlini nişan verir. O, Kərəmli ki, Dəməşqin Bağlar bölgəsindəki məhəllədə ərəb üslublu üç əzəmətli dördmərtəbəli binanın, Dəclə çayı üzərindəki beştağlı Bağdad körpüsünün, Kırmdaki Bağçasaray mülkünün və fəvvarələrin, gürcülərin qədim paytaxtı Msxetada (Tiflis yaxınlığı) Knyaz Dodianın sarayının, Təbrizdə Kərim ağa kompleksinin, Şirazda nəhəng 80 otaqlı Karvansaranın, Dəbil şəhərindəki Cümə məscidinin, Şamaxıda bu günümüzədək qalıqları duran köhnə şəhə-

rə giriş körpüsünün və onlarla tikilinin müəllifi kimi tanınmışdı.

...Boyar Baratinski knyaz Dmitri İvanoviçə "... bir müsəlman tatarla belə böyük işi tapşırmaqda yanlışığa yol vermirsinizmi? Axı bu bizim məniyimizə toxuna bilər" deyərək, knyazı bu fikrindən çəkəndirmək istəsə də, alınmadı. Knyaz boyarı qəzəblə süzərək "məni sizin kimi boşboğazların məniyi yox, Moskvanın etibarlı müdafiəsi düşündürür" deyib və əlavə edib: "Bir də ki, tarixi biz yazırıq. Biz kimi istəyiriksə, sənəmələrə də onun adı yazılır". Knyazın sonuncu sözləri boyar Baratinskiyə üreyinə yağ kimi yayıldı və o, knyazın hiyləsini başa düşərək məmnun halda onu süzdü...

Şaxtalı, sızacaq bir qış günü səfir Qafur bəy Əliş bəyi knyaz Dmitri İvanoviçin hüzuruna gətirir. Knyaz Əliş bəyin gəlişi mü-

Şərqin məşhur memarı Əliş bəy Kərəmlini Alyoşa Kremniy etmək heç də pis olmazdı" (Knyazın gözündən yayınmamışdı, bacısı Olqanın qızı Annanın Əliş bəyə göz yetirməsi).

Uzun-uzadı söhbətdən sonra 1367-ci ilin 14 mart tarixində Moskvanın böyük knyazı Dmitri İvanoviçlə Şamaxılı memar Əliş Sübhan oğlu Kərəmlinin arasında müqavilə bağlandı. Bundan sonra Əliş bəy əsl qafqazlı kişisinə məxsus tərzdə and içərək söz verdi ki, fərqli gözəlliyə və min illərcə Moskvanı qoruyacaq, hamının zövqünü oxşayacaq, şəhərin əsas qürur yerinə çevriləcək bir qala tikəcək. Martın 25-də qalanın bünövrəsi qoyuldu. Bu zaman Əliş bəy cibindəki Quranı çıxardaraq avazla oxumağa başladı. Əliş bəy ilk gündən tikintidə güclü nizam-intizam yaratdı və hər işə özü nəzarət edirdi. Xüsusən, fəhlələrinə çox qayğı ilə yanaşırdı. Onları gündə iki dəfə isti xörəklə təmin edir, məvaciblərini yubutmağa qoymur, üstəlik, fərqlənənlərə mükafat da verirdi. Buna görə hamı vicdanla çalışırdı. Hətta bəzən iş vaxtından sonra da qalib işləməklə Əliş bəyə öz rəğbətlerini bildirir, tikinti ərazisini isə "Kreml" adlanırırdılar.

Əliş bəy də bütün gücünü tikintinin tez və keyfiyyətli başa çatmasına yönəlmişdi. İşdən başqa heç nəyə vaxtı olmayan memarı narahat edən yalnız knyazın bacısı qızı Anna idi. Dəfələrlə qulluqçu libasında Əliş bəyin otağına daxil olan Anna "Mən səni sevirəm! Hamıdan, hər şeydən artıq sevirəm! Məni öldür, amma rədd etmə" deyərək hönkürtü ilə ağlayaraq özünü onun qolları arasına atır, varlıb yaxarırdı. Əliş bəy isə ona hər dəfə ona belə cavab verirdi: "Mən sizin evdə yaşayıram. Bu, yaşadığım evə xəyanət olardı, mən bunu edə bilmərəm". Bir axşam baş verən hadisə isə Əliş bəyi mat-məəttəl qoydu. O, yatağına uzanarkən diksindi, sanki ildırım vurdu. Anna tamamilə çılpaq halda onun yatağına girmişdi. Bu hadisədən sonra Əliş bəy axşamlar evə daha gec dönməyə, Annadan uzaqlaşmağa çalışdı.



Qərənfil Dünyaminqızı
Əməkdar jurnalist

...Nəhayət Əliş bəy qalanı vaxtından da tez bir zamanda tikib qurtardı. "Əminəm ki, qalanın görkəmi və davamlılığı haqda heç bir narazılığınız yoxdur!" deyərək Əliş bəy knyaz Dmitri İvanoviçə müraciət etdi. "Əksinə, mən də bütün əyanlar da böyük razılığımızı bildiririk. Mən sənə nəzərdə tutulmuş əmək haqqından daha böyük məbləğin ödənilməsi barədə sərəncam vermişəm" deyərək knyaz sözünə xəyanət etdi...

Tikintinin başa çatması münasibətilə Annanın atası Dmitri Mixayloviç məclis qurur və məclisə Əliş bəyi də dəvət edir. Bu dəvət Əliş bəyin üreyincə olmasa da, hörmətsizlik etmir, məclisə gəlir. Məclisdə Dmitri Mixayloviç hər vasitə ilə Əliş bəyin milli kimliyini, dinini, dilini aşağılayır və ələ salır. "Yetər deyən Əliş bəy ayağa qalxmaq istəyərkən, arxadan qüvvətli əl onun saçından yapışdı və o andaca iti bir şey onun boğazına çəkildi. Ağrı onu dəhşətə gətirdi. Əliş bəy öz boğazından fişqıran al qırmızı qanı gördü. Sonra Əliş bəyin heysiz bədəni süfrəyə, tamam üzülmüş başı isə bir kənara düşdü". Knyaz Dmitri İvanoviç "Moskva Rusiyanın üreyidir! Burada bir tatarın möhtəşəm qala ucaltması bizim qürurumuzu alçaltdı" deyərək kinayə ilə Əliş bəyin bədənindən axan qana baxdı. Amma bütün halalrda, tarix sirr saxlamdı. İndi hər kəsə məlumdur ki, Moskvanın simvolu olan Kreml hansısa rus yox, azərbaycanlı tikib. Deməli...



nəşibətilə bacısı boyarına Olqanın evində böyük bir məclis təşkil edir. Məclisdə rus qadınlarının ucaboşlu, enli kürəkli, iri gözlü, üzü avropalılar kimi təmiz qırılmış, qara biğli, ağ çərkəzi geyimli, qafqazlı kişini heyranlıqla süzməsi və üzünə gülümsəmələri, rus zadəgan kişilərinin çoxunun qaşqabaq tökməsinə səbəb oldu. Bu hal knyazın üreyincə olmasa da, bürüzə vermir. "Ax rus qadınları" deyərək dodaqaltı mızıldanır. Knyazı namusdan çox "Moskvanın etibarlı müdafiəsi" düşündürsə də, qəlbindən bir anlıq belə bir fikir də keir: "Ona boyar libası geyindirmək və yaxın qohumlarından kiminləsə evləndirməklə